

BỘ GIÁO DỤC VÀ ĐÀO TẠO BỘ VĂN HÓA, THỂ THAO VÀ DU LỊCH
VIỆN VĂN HÓA, NGHỆ THUẬT, THỂ THAO VÀ DU LỊCH VIỆT NAM

Vũ Tự Long

**ĐẶC ĐIỂM NGHỆ THUẬT CHÈO
CỦA NHÀ HÁT CHÈO QUÂN ĐỘI**

Ngành: Lý luận và lịch sử sân khấu
Mã ngành: 9210221

TÓM TẮT LUẬN ÁN TIẾN SĨ
LÝ LUẬN VÀ LỊCH SỬ SÂN KHẤU

Hà Nội - 2026

Công trình được hoàn thành tại:
Viện Văn hóa, Nghệ thuật, Thể thao và Du lịch Việt Nam
Bộ Văn hóa, Thể thao và Du lịch

Phản biện 1: PGS.TS Trần Đức Ngôn

Hội Văn nghệ Dân gian Việt Nam

Phản biện 2: PGS.TS Nguyễn Thị Huế

Viện Văn học

Phản biện 3: PGS.TS Lê Văn Toàn

Học viện Âm nhạc Quốc gia Việt Nam

Luận án đã được bảo vệ trước Hội đồng đánh giá luận án cấp Viện họp tại

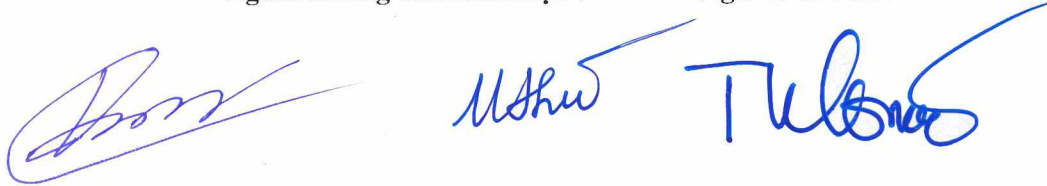
Viện Văn hóa, Nghệ thuật, Thể thao và Du lịch Việt Nam

Số 32 phố Hào Nam, phường Ô Chợ Dừa, Tp. Hà Nội

Vào lúc 08h30 ngày 29 tháng 11 năm 2025

Người hướng dẫn khoa học

Nghiên cứu sinh

GS.TS Đào Mạnh Hùng TS Trần Thị Minh Thu Vũ Tự Long

XÁC NHẬN CỦA CƠ SỞ ĐÀO TẠO

PHÓ VIỆN TRƯỞNG

Mai Thị Thùy Hương

Có thể tìm hiểu luận án tại thư viện:

- Thư viện Quốc gia Việt Nam;
- Thư viện Viện Văn hóa, Nghệ thuật, Thể thao và Du lịch Việt Nam.

MỞ ĐẦU

1. Lý do chọn đề tài

Trong tiến trình phát triển văn hóa nghệ thuật Việt Nam hiện đại, việc bảo tồn, kế thừa và phát huy các giá trị văn hóa truyền thống luôn được Đảng và Nhà nước đặc biệt quan tâm, coi đó là nền tảng tinh thần, là sức mạnh nội sinh của dân tộc.

Trong bối cảnh hội nhập quốc tế sâu rộng hiện nay, những giá trị nghệ thuật truyền thống – trong đó có nghệ thuật chèo – càng có ý nghĩa đặc biệt đối với việc khẳng định bản sắc văn hóa dân tộc, giáo dục tinh thần yêu nước và nhân văn cho các thế hệ người Việt Nam.

Trong bức tranh chung ấy, Nhà hát Chèo Quân đội giữ vị trí đặc biệt: là đơn vị nghệ thuật chuyên nghiệp duy nhất trực thuộc Tổng cục Chính trị – Quân đội nhân dân Việt Nam, có nhiệm vụ phục vụ bộ đội và nhân dân, thực hiện chức năng chính trị - tư tưởng thông qua nghệ thuật sân khấu Chèo. Từ khi thành lập đến nay, Nhà hát đã dàn dựng hàng trăm vở diễn với nhiều đề tài, chủ đề phong phú, phản ánh sinh động cuộc sống, chiến đấu, lao động và khát vọng của người lính. Tuy nhiên, bên cạnh những thành tựu nổi bật, vẫn còn thiếu những công trình nghiên cứu có hệ thống, chuyên sâu nhằm làm rõ đặc điểm nghệ thuật của Nhà hát Chèo Quân đội, góp phần định hướng sáng tạo, bảo tồn và phát huy giá trị nghệ thuật chèo trong môi trường quân đội, gắn nghệ thuật truyền thống với nhiệm vụ chính trị và giáo dục con người mới xã hội chủ nghĩa trong thời kỳ công nghiệp hóa, hiện đại hóa đất nước.

Trên cơ sở đó, việc nghiên cứu đề tài *Đặc điểm nghệ thuật chèo của Nhà hát Chèo Quân đội* là cần thiết.

2. Mục đích và nhiệm vụ nghiên cứu

2.1. Mục đích nghiên cứu

Luận án nghiên cứu đặc điểm nghệ thuật Chèo của Nhà hát Chèo Quân đội nhằm làm rõ những nét riêng biệt của Nhà hát Chèo Quân đội, để từ đó tìm hướng thúc đẩy sự phát triển của Nhà hát Chèo Quân đội trong cơ chế thị trường và hội nhập quốc tế hiện nay.

2.2. Nhiệm vụ nghiên cứu

- Hệ thống hóa một cách chọn lọc một số khái niệm và lý thuyết, lý luận để làm cơ sở cho việc tiếp cận đối tượng nghiên cứu và khái quát quá trình hình thành và phát triển của Nhà hát Chèo Quân đội để có được cái nhìn toàn diện và hệ thống về đối tượng nghiên cứu.

- Phân tích những yếu tố tác động đến đặc điểm nghệ thuật của Nhà hát Chèo Quân đội và phân tích những đặc điểm nghệ thuật của Nhà hát Chèo Quân đội.

- So sánh những tương đồng, khác biệt về đặc điểm nghệ thuật giữa Nhà hát Chèo Quân đội và các đơn vị chèo dân sự và đánh giá những đóng góp nghệ thuật của Nhà hát Chèo Quân đội.

- Bàn luận về vấn đề gìn giữ, phát huy đặc điểm nghệ thuật Chèo của Nhà hát Chèo Quân đội trong bối cảnh phát triển cơ chế thị trường và hội nhập quốc tế hiện nay.

3. Đối tượng và phạm vi nghiên cứu

3.1. Đối tượng nghiên cứu

Đặc điểm nghệ thuật của Nhà hát Chèo Quân đội trên phương diện nội dung và hình thức được thể hiện thông qua các vở diễn của Nhà hát Chèo Quân đội.

3.2. Phạm vi nghiên cứu

Về không gian: Giới hạn trong phạm vi hoạt động sáng tạo nghệ thuật của Nhà hát Chèo Quân đội.

Về thời gian: Từ khi thành lập năm 1954 đến nay.

4. Câu hỏi nghiên cứu và giả thuyết nghiên cứu

4.1. Câu hỏi nghiên cứu

Câu hỏi nghiên cứu 1: Quá trình hình thành và phát triển của Nhà hát Chèo Quân đội như thế nào? *Câu hỏi nghiên cứu 2:* Đặc điểm nghệ thuật chèo của Nhà hát Chèo Quân đội là gì? *Câu hỏi nghiên cứu 3:* Những đóng góp nghệ thuật của Nhà hát Chèo Quân đội và vấn đề giữ gìn, phát huy trong bối cảnh đương đại là gì?

4.2. Giả thuyết nghiên cứu

1. Quá trình hình thành và phát triển của Nhà hát Chèo Quân đội gắn liền với hoạt động sáng tạo và biểu diễn nghệ thuật mang tính liên tục, nhất quán, được thể hiện qua ba giai đoạn: 1954-1985, 1986-2009, 2010 đến nay.

2. Đặc điểm nghệ thuật Chèo của Nhà hát Chèo Quân đội được thể hiện về mặt nội dung và hình thức nghệ thuật, gắn với đề tài, hình tượng nhân vật, chủ đề tư tưởng, kết cấu, thể tài, nghệ thuật biểu diễn, nghệ thuật dàn dựng qua các vở diễn của Nhà hát.

3. Những đóng góp nghệ thuật của Nhà hát Chèo Quân đội thể hiện ở sự kế thừa những giá trị cốt lõi của nghệ thuật Chèo truyền thống cũng như cách tân, đổi mới phù hợp với xã hội đương đại và hiện thực chiến đấu của người lính. Việc giữ gìn, phát huy đặc điểm nghệ thuật Chèo của Nhà hát Chèo Quân đội đòi hỏi sự đổi mới trên tinh thần “tiên tiến, đậm đà bản sắc dân tộc”.

5. Cách tiếp cận và phương pháp nghiên cứu

5.1. Cách tiếp cận

Cách tiếp cận liên ngành: văn hóa học, sử học, nghệ thuật học, trong đó nghệ thuật học là chủ yếu.

5.2. Phương pháp nghiên cứu

Phương pháp tổng hợp và phân tích tài liệu thứ cấp; phương pháp khảo tả; phương pháp so sánh; phương pháp phỏng vấn sâu; phương pháp quan sát tham dự.

6. Ý nghĩa khoa học và thực tiễn của đề tài

6.1. Ý nghĩa khoa học

- Luận án góp phần hệ thống hóa những vấn đề lý luận liên quan đến đặc điểm nghệ thuật Chèo của Nhà hát Chèo Quân đội.

- Luận án giúp cho các nghệ sĩ và những ai quan tâm tới sân khấu Chèo những nhận thức ban đầu về đặc điểm nghệ thuật của Nhà hát Chèo Quân đội.

6.2. Ý nghĩa thực tiễn

- Thông qua kết quả nghiên cứu, các nghệ sĩ sẽ có được những nhận thức mới cho công tác sáng tạo để dàn dựng, biểu diễn các tác

phẩm mới đạt chất lượng, hiệu quả. Nhà hát sẽ có những định hướng đúng đắn trong việc giữ gìn, phát huy đặc điểm nghệ thuật của Nhà hát Chèo Quân đội trong giai đoạn hiện nay.

- Luận án sẽ là tài liệu tham khảo hữu ích cho các nhà hoạt động sân khấu khi muốn nghiên cứu, tìm hiểu về Nhà hát Chèo Quân đội.

7. Bố cục của luận án

Ngoài phần Mở đầu, Kết luận, Danh mục công trình của tác giả, Tài liệu tham khảo và Phụ lục, nội dung chính của luận án được chia thành ba chương:

Chương 1: Tổng quan tình hình nghiên cứu, cơ sở lý luận và thực tiễn (47 trang).

Chương 2: Nhận diện đặc điểm về nội dung và hình thức nghệ thuật của Nhà hát Chèo Quân đội (75 trang).

Chương 3: Những đóng góp nghệ thuật của Nhà hát Chèo Quân đội và vấn đề giữ gìn, phát huy trong bối cảnh đương đại (50 trang).

Chương 1.

TỔNG QUAN TÌNH HÌNH NGHIÊN CỨU, CƠ SỞ LÝ LUẬN VÀ THỰC TIỄN

1.1. Tổng quan tình hình nghiên cứu

1.1.1. Nhóm tài liệu nghiên cứu về lý luận chèo

Trong lĩnh vực nghiên cứu nghệ thuật chèo, nhiều công trình đã tập trung phân tích lịch sử hình thành, đặc trưng thể loại, thi pháp và phong cách biểu diễn,... Tuy nhiên, chưa có công trình chuyên sâu về đặc điểm nghệ thuật của một thiết chế sân khấu cụ thể như Nhà hát Chèo Quân đội.

1.1.2. Nhóm tài liệu nghiên cứu về Nhà hát Chèo Quân đội

Trong hơn sáu thập niên hoạt động, Nhà hát Chèo Quân đội đã được nhắc đến trong nhiều kỷ yếu, công trình tổng kết của Quân đội nhân dân Việt Nam. Các tài liệu này chủ yếu phản ánh tiến trình phát triển, nhiệm vụ chính trị và thành tích nghệ thuật của Nhà hát, song chưa đi sâu phân tích về đặc điểm nghệ thuật.

1.1.3. Đánh giá tổng quan tình hình nghiên cứu và những vấn đề đặt ra

Từ tổng hợp các công trình trong và ngoài nước, có thể thấy: (1) Lý luận về chèo đã được xác lập khá đầy đủ ở bình diện thể loại và thi pháp, tạo nền tảng cho nghiên cứu đặc điểm nghệ thuật; (2) Các nghiên cứu về Nhà hát Chèo Quân đội còn thiếu tính chuyên sâu, chưa hình thành hệ thống khái niệm, tiêu chí nhận diện đặc điểm; (3) Cần thiết phải có một công trình tiếp cận Nhà hát Chèo Quân đội như một chủ thể sáng tạo đặc thù trong môi trường quân đội – nơi giao thoa giữa nghệ thuật và nhiệm vụ chính trị.

1.2. Cơ sở lý luận

1.2.1. Một số khái niệm liên quan đến đề tài

1.2.1.1. Khái niệm đặc điểm nghệ thuật

Đặc điểm nghệ thuật là những thuộc tính, dấu hiệu riêng biệt giúp phân biệt một loại hình nghệ thuật, một tác phẩm nghệ thuật này so với những loại hình, tác phẩm, đơn vị nghệ thuật khác. Chúng bao gồm cả nội dung và hình thức của tác phẩm, tạo nên giá trị thẩm mỹ và truyền tải thông điệp, cảm xúc đến người thưởng thức. Nội dung là cái bên trong, cái cốt lõi của tác phẩm, bao gồm đề tài phản ánh trong tác phẩm, hình tượng nhân vật, chủ đề tư tưởng, tình cảm, cảm xúc, ý nghĩa mà người nghệ sĩ muốn gửi gắm. Hình thức là cái bên ngoài, là cách thức, phương tiện để thể hiện nội dung.

1.2.1.2. Khái niệm Chèo

Chèo là một trong những thể loại của loại hình sân khấu kịch hát của Việt Nam. Chèo mang tính tổng hợp, kết hợp diễn xuất, âm nhạc, múa và trò diễn trong không gian lễ hội, sinh hoạt cộng đồng. Chèo mang tính ước lệ, sử dụng động tác cách điệu để biểu đạt cảm xúc và tình huống. Lời thoại trong chèo thường được viết theo thể thơ lục bát, song thất lục bát hoặc hát nói, giúp tăng tính nhạc và tạo sự dễ hiểu cho người xem.

1.2.1.3. Khái niệm Nhà hát Chèo Quân đội

Nhà hát Chèo Quân đội là đơn vị biểu diễn nghệ thuật Chèo chuyên nghiệp trực thuộc Quân đội Nhân dân Việt Nam. Theo Quyết định số 294/NQ-BQP ngày 02 tháng 02 năm 2010 của Bộ Quốc

phòng về việc Tổ chức lại Đoàn Nghệ thuật Tổng cục Hậu cần thuộc Tổng cục Hậu cần thành Nhà hát Chèo Quân đội trực thuộc Tổng cục Chính trị, Nhà hát Chèo Quân đội là đơn vị nghệ thuật Chèo duy nhất của cả nước trực thuộc Quân đội nhân dân Việt Nam.

1.2.2. Một số lý thuyết và lý luận vận dụng trong luận án

Luận án vận dụng lý thuyết nghệ thuật hiện thực xã hội chủ nghĩa có nguồn gốc từ phong trào cách mạng vô sản tại Nga - Xô Viết vào đầu thế kỷ XX nhằm tìm những đặc điểm nghệ thuật của Nhà hát Chèo Quân đội thông qua các tác phẩm vận dụng phương pháp sáng tác hiện thực xã hội chủ nghĩa; lý thuyết giao lưu, tiếp biến văn hóa (Trần Quốc Vương, 1994; Edward T. Hall, 1983), để phân tích một số đặc điểm nghệ thuật của Nhà hát Chèo Quân đội khi tiếp nhận lý luận sân khấu phương Tây, trong đó có thể tài chính kịch, Thể hệ Stanislavski, kết cấu kiểu Aristotle được tiếp nhận từ sân khấu phương Tây, cụ thể là sân khấu Nga Xô Viết; lý thuyết chức năng (B. Malinowski), xem Nhà hát như một thiết chế văn hóa – nghệ thuật chuyên sáng tạo và biểu diễn nghệ thuật Chèo nhằm thực hiện đồng thời nhiều chức năng đặc thù của Quân đội nhân dân Việt Nam; lý luận về sân khấu học và chèo cách mạng giúp luận án phân tích những đặc điểm nghệ thuật của Nhà hát Chèo Quân đội được thể hiện thông qua sáng tạo của các nghệ sĩ thể hiện trên phương diện thể tài, kết cấu xung đột kịch và những đặc điểm của chèo cách mạng.

1.3. Khái quát quá trình hình thành, phát triển Nhà hát Chèo Quân đội

1.3.1. Giai đoạn 1954 – 1985

Giai đoạn đầu sau thành lập, Chèo Quân đội gắn chặt với lịch sử đấu tranh cách mạng của dân tộc, có thể nhận diện hai chặng đường lớn: giai đoạn chiến tranh, khi chiến trường là sân khấu, và giai đoạn sau 1975, khi đất nước hòa bình, đơn vị được kiện toàn, chuyên nghiệp hóa và hội nhập sâu hơn vào đời sống sân khấu hiện đại.

1.3.2. Giai đoạn 1986 – 2009

Sau năm 1986, khi đất nước bước vào thời kỳ đổi mới, Nhà hát

Chèo Quân đội (khi đó vẫn hoạt động dưới tên Đoàn Chèo Tổng cục Hậu cần, rồi Đoàn Nghệ thuật Tổng cục Hậu cần) tiếp tục có những bước chuyển mình mạnh mẽ để thích nghi với tình hình mới. Trong bối cảnh văn hóa nghệ thuật chịu ảnh hưởng của kinh tế thị trường, Nhà hát đã chủ động đổi mới cả về nội dung lẫn hình thức hoạt động để đáp ứng nhu cầu thưởng thức của khán giả. Ở giai đoạn này, có thời điểm sân khấu chèo bị khủng hoảng về định hướng. Tuy nhiên, “Chèo Hậu cần” vẫn đứng vững trong cơ chế thị trường và kiên định phát triển nghệ thuật Chèo truyền thống. Từ năm 1990, Đoàn Chèo đã có sự chuyển hướng trong nội dung kịch mục: không chỉ tập trung vào đề tài lịch sử và cách mạng, mà còn khai thác nhiều câu chuyện về đời sống quân nhân thời bình, những vấn đề xã hội đương đại, nhằm mở rộng đối tượng khán giả.

1.3.3. Giai đoạn 2010 đến nay

Đoàn Nghệ thuật Tổng cục Hậu cần chính thức được nâng cấp thành Nhà hát Chèo Quân đội, đánh dấu một bước ngoặt quan trọng trong quá trình phát triển của đơn vị. Việc trở thành Nhà hát Chèo chuyên nghiệp giúp mở rộng quy mô hoạt động, tăng cường đầu tư về cơ sở vật chất, con người và nghệ thuật, đưa Nhà hát trở thành một trong những đơn vị nghệ thuật truyền thống hàng đầu của Quân đội Nhân dân Việt Nam. Nhà hát tiếp tục khai thác các đề tài về chiến tranh, cách mạng, lịch sử dân tộc, đồng thời mở rộng sang các đề tài hiện đại, phản ánh cuộc sống người lính trong thời kỳ mới, các vấn đề xã hội mang tính nhân văn sâu sắc.

Tiểu kết

Chương 1 của luận án tập trung trình bày tổng quan các công trình nghiên cứu liên quan đến nghệ thuật chèo và Nhà hát Chèo Quân đội, qua đó khẳng định vị trí của chèo trong nền sân khấu truyền thống Việt Nam. Trên cơ sở kế thừa và phân tích các nguồn tư liệu, chương này đã xác lập nền tảng lý luận cho đề tài, làm rõ các khái niệm cơ bản và vận dụng các lý thuyết như nghệ thuật hiện thực xã hội chủ nghĩa, giao lưu tiếp biến văn hóa, chức năng và lý luận về

sân khấu học, chèo cách mạng để định hướng cho việc nghiên cứu đặc điểm nghệ thuật chèo của Nhà hát Chèo Quân đội. Đồng thời, chương cũng khái quát quá trình hình thành và phát triển của Nhà hát qua ba giai đoạn lịch sử, cho thấy sự gắn bó giữa sự phát triển của Nhà hát với tiến trình lịch sử – xã hội của đất nước.

Những nội dung này là cơ sở quan trọng cho việc phân tích đặc điểm nghệ thuật chèo của Nhà hát trong các chương tiếp theo.

Chương 2

NHẬN DIỆN ĐẶC ĐIỂM VỀ NỘI DUNG VÀ HÌNH THỨC NGHỆ THUẬT CỦA NHÀ HÁT CHÈO QUÂN ĐỘI

2.1. Những yếu tố tác động đến đặc điểm nghệ thuật chèo của Nhà hát Chèo Quân đội

2.1.1. Yêu cầu phục vụ chính trị của Nhà hát Chèo Quân đội

Nhà hát Chèo Quân đội là đơn vị trực thuộc Quân đội Nhân dân Việt Nam - lực lượng chiến đấu bảo vệ Tổ quốc, có nhiệm vụ quan trọng trong công tác chính trị, tư tưởng, dân vận và phát triển kinh tế - xã hội. Yêu cầu phục vụ chính trị của Nhà hát không chỉ dừng lại ở việc tuân thủ nguyên tắc, kỷ luật, mà còn đòi hỏi phải giữ vững bản chất cách mạng, chính quy, hiện đại và gắn bó mật thiết với nhân dân, dùng sáng tạo nghệ thuật để khơi dậy lòng yêu nước, tinh thần cách mạng trong quân đội, đồng thời định hướng rõ trách nhiệm chính trị của quân đội không chỉ trong thời chiến mà cả trong thời bình.

2.1.2. Yêu cầu nâng cao đời sống tinh thần người lính của Nhà hát Chèo Quân đội

Yêu cầu nâng cao đời sống tinh thần người lính của Nhà hát Chèo Quân đội là một phần quan trọng của việc xây dựng môi trường văn hóa quân sự lành mạnh và phong phú. Bởi vậy, các tác phẩm của Nhà hát Chèo Quân đội phục vụ khán giả trong Quân đội không chỉ nhằm bảo đảm sức khỏe tinh thần cho người lính, mà còn góp phần tạo nên sức mạnh tổng hợp, nâng cao hiệu quả huấn luyện và chiến đấu, đồng thời xây dựng phẩm chất “Bộ đội Cụ Hồ” - một yếu tố

không thể thiếu trong Quân đội nhân dân Việt Nam.

2.1.3. Yêu cầu bảo tồn, phát huy giá trị nghệ thuật Chèo trong Quân đội của Nhà hát Chèo Quân đội

Nhiệm vụ bảo tồn và phát huy giá trị văn hóa dân tộc trong Quân đội là một phần quan trọng của việc xây dựng Quân đội nhân dân Việt Nam vững mạnh về chính trị, tư tưởng và văn hóa. Nghệ thuật Chèo là thể loại sân khấu truyền thống. Do đó, bảo tồn và phát huy giá trị nghệ thuật Chèo trong Quân đội là một nhiệm vụ quan trọng, góp phần giữ gìn và phát huy bản sắc văn hóa dân tộc, ngăn chặn văn hóa dân tộc bị lai căng trong hội nhập quốc tế, ảnh hưởng không nhỏ đến thị hiếu của khán giả trẻ là các cán bộ, chiến sĩ.

2.2. Nhận diện đặc điểm nghệ thuật chèo của Nhà hát Chèo Quân đội trên phương diện nội dung

2.2.1. Về đề tài

Trong quá trình phát triển từ năm 1954 đến 2024, Nhà hát Chèo Quân đội xây dựng nhiều vở diễn với đề tài đa dạng, nhưng nổi bật và mang dấu ấn đặc trưng nhất là đề tài người lính. Thống kê cho thấy trong 86 vở diễn tiêu biểu, có 64 vở thuộc đề tài người lính (74,4%), còn lại 22 vở thuộc các đề tài khác (25,6%) như dân gian, lịch sử, dã sử... Sự chênh lệch này khẳng định định hướng chính trị – tư tưởng và sứ mệnh văn hóa của Nhà hát Chèo Quân đội, khác biệt cơ bản với các đơn vị chèo ngoài quân đội, nơi đề tài người lính chỉ là một phần trong hệ thống tác phẩm.

Trên sân khấu Nhà hát Chèo Quân đội, đề tài người lính được triển khai qua bốn nhóm chính: người lính thời phong kiến, trong chiến tranh cách mạng, thời hậu chiến và trong công cuộc xây dựng – bảo vệ Tổ quốc hiện nay.

Nhóm đề tài người lính thời phong kiến

Đây là mảng đề tài đậm tính lịch sử và nhân văn, tái hiện tinh thần yêu nước, lòng trung liệt và bản lĩnh của các danh tướng, anh hùng dân tộc trong công cuộc chống giặc ngoại xâm. Các vở như *Trần Quốc Toản ra quân*, *Lý Nhân Tông kế nghiệp*, *Lý Thánh Tông*

tuyển hiền, Nhiếp chính Ý Lan, Hùng ca Bạch Đằng giang, Đòi luận anh hùng, Công lý không gục ngã, Bến nước Ngũ Bồ, Ngàn năm tình sử, Sóng dựng Lô Giang... khắc họa phẩm chất anh hùng, tinh thần hi sinh và nghĩa khí của người lính xưa. Qua đó, Nhà hát không chỉ tái hiện chiến công oanh liệt mà còn chuyển tải bài học về lòng yêu nước, tinh thần đoàn kết, trọng dụng hiền tài, góp phần giáo dục truyền thống cho khán giả trong môi trường quân đội.

Nhóm đề tài người lính trong chiến tranh cách mạng

Đây là mảng đề tài trung tâm, thể hiện rõ bản sắc chính trị và chức năng tuyên truyền của nghệ thuật chèo trong quân đội. Các tác phẩm khắc họa người chiến sĩ cách mạng ở năm phương diện chính: (1) Người nông dân giác ngộ lý tưởng, đứng lên bảo vệ Tổ quốc; (2) Người chiến sĩ chiến đấu, hi sinh trong hoàn cảnh ác liệt; (3) Tình đồng chí, đồng đội thiêng liêng qua chia sẻ gian khổ, kề vai sát cánh; (4) Tình quân dân gắn bó máu thịt; (5) Cảnh báo sự tha hóa, biến chất của một số cá nhân trong chiến tranh. Những phương diện này cho thấy hình tượng Bộ đội Cụ Hồ vừa bình dị vừa cao cả, chiến đấu vì độc lập dân tộc và hạnh phúc nhân dân; đồng thời nghệ thuật chèo được vận dụng linh hoạt để khơi dậy cảm xúc yêu nước, giáo dục về giá trị của hòa bình và tinh thần bất khuất.

Nhóm đề tài người lính thời hậu chiến

Sau chiến thắng, người lính đối diện cuộc chiến mới trong đời sống hòa bình. Nhóm đề tài này phản ánh những mất mát, tổn thương và bi kịch cá nhân kéo dài sau chiến tranh, tập trung vào sáu chủ đề: (1) Số phận người lính và gia đình bị nhiễm chất độc da cam; (2) Những hiểu lầm, oan khuất trong chiến tranh cần được minh giải; (3) Thương tật thể xác, vết thương tinh thần đeo đẳng; (4) Bi kịch tình yêu và hạnh phúc riêng dang dở; (5) Chấn thương tâm lý, ám ảnh ký ức, khó hòa nhập sau chiến tranh; (6) Sự bất công, lãng quên đối với thương binh, cựu chiến binh. Thông qua đó, các nghệ sĩ không chỉ tôn vinh sự hi sinh mà còn đặt ra vấn đề trách nhiệm xã hội, công bằng lịch sử và

nghĩa vụ tri ân. Những lát cắt hậu chiến mang tính nhân văn sâu sắc, nhắc nhở các thế hệ sau về cái giá của hòa bình.

Nhóm đề tài người lính trong công cuộc xây dựng và bảo vệ Tổ quốc

Bước vào thời kỳ đổi mới, người lính tiếp tục sứ mệnh trong bối cảnh mới: bảo vệ chủ quyền lãnh thổ, biển đảo; tham gia phát triển kinh tế – xã hội; góp phần giữ gìn an ninh, trật tự và an sinh cộng đồng. Các vở như *Người về từ thiên đường* (1990), *Điều động lại sau chiến tranh* (1997), *Người về nơi đất cũ* (2017), *Đất liền và biển cả* (2023) thể hiện hình ảnh người lính thời bình giàu lòng nhân ái, năng động trong kinh tế, gắn bó với nhân dân, tích cực tham gia trồng rừng, cứu hộ cứu nạn, bảo vệ môi trường, sẵn sàng hi sinh để bảo vệ chủ quyền biển đảo, nhà giàn DK1.

Từ hệ thống đề tài người lính xuyên suốt bốn nhóm trên, có thể khẳng định nghệ thuật chèo của Nhà hát Chèo Quân đội biểu hiện rõ tính đảng và tính phục vụ chính trị, đặc trưng của nghệ thuật hiện thực xã hội chủ nghĩa. Mỗi vở diễn gắn với nhiệm vụ cách mạng và tiến trình lịch sử của quân đội và đất nước: ca ngợi cách mạng và cuộc sống mới (*Ánh sao đầu núi*, *Nguyễn Đức Cảnh...*), cổ vũ kháng chiến và biểu dương chiến công (*Đường lên biên giới*, *Lá thư tiền tuyến*, *Cô thợ chữa pháo*, *Chuyến đò sông Mã*, *Cô thủ kho và bà sư đuổi chuột...*), phục vụ đấu tranh giải phóng miền Nam, thống nhất đất nước (*Nguyễn Viết Xuân*, *Đường về trận địa*, *Anh lái xe và cô chống lầy*, *Trần Quốc Toản ra quân*, *Rặng trâm bầu...*), cổ vũ cao trào chống Mỹ cứu nước (*Hũ gạo chống Mỹ*, *Nguyễn Chí Thanh – Sáng trong như ngọc một con người*, *Đại đội trưởng của tôi...*), và hàn gắn vết thương chiến tranh, xây dựng chủ nghĩa xã hội, bảo vệ Tổ quốc xã hội chủ nghĩa (*Bến nước đời người*, *Chuyện tình người mất tích*, *Người trong bóng tối*, *Những người mẹ*, *Người từ tù mất tích*, *Đêm trắng*, *Chuyện tình bên mái đình xưa*, *Ngày trở về*, *Biển vẫn con đường mòn*, *Người về từ thiên đường*, *Điều động lại sau chiến tranh*, *Người về nơi đất cũ...*).

Tổng thể, hệ thống đề tài trên vừa bảo tồn và phát huy nghệ thuật chèo truyền thống, vừa xây dựng một nền mỹ học gắn với bản sắc quân đội và tinh thần nhân văn Việt Nam, đáp ứng yêu cầu tuyên truyền, giáo dục và thẩm mỹ trong tình hình mới.

2.2.2. Hình tượng nhân vật

Hình tượng trung tâm trên sân khấu Nhà hát Chèo Quân đội là người lính qua các thời kỳ, phản ánh đời sống, chiến đấu, học tập và lao động của Quân đội nhân dân Việt Nam. Người lính được khắc họa chân thực, giản dị và đời thường, từ các danh tướng thời phong kiến đến những nông dân, trí thức khoác áo lính trong các cuộc kháng chiến. Tâm hồn và tính cách dân tộc thấm đẫm trong hình tượng: lòng yêu nước, tinh thần cố kết cộng đồng và sự sẵn sàng hi sinh vì độc lập tự do. Tình đồng đội hiện lên cao đẹp, chia ngọt sẻ bùi, đùm bọc nhau trong chiến tranh và cả thời bình để bảo vệ lẽ phải, danh dự đồng đội. Dù đối mặt gian khổ, mất mát, thương tật, oan khuất hay di chứng chiến tranh, họ không gục ngã, giữ vững phẩm chất người lính. Phẩm chất anh hùng nổi bật với trí dũng, tinh thần xung phong nơi hiểm yếu như biển đảo, biên giới, tiếp nối truyền thống cha anh. Lạc quan cách mạng nuôi dưỡng ý chí, niềm tin vào ngày thống nhất, hòa bình và đời sống ấm no. Sự hòa quyện tính chính trị, tính chiến đấu và tính nhân văn tạo chiều sâu tư tưởng, sức lay động thẩm mỹ. Sau chiến tranh, người lính hiện lên mộc mạc, tự lực mưu sinh, gìn giữ nghĩa tình, gọi mở trách nhiệm xã hội và công bằng lịch sử. Tổng thể, hình tượng người lính vừa đậm bản sắc dân tộc, vừa mang dấu ấn hiện thực xã hội chủ nghĩa, tạo nên dấu ấn thẩm mỹ và tư tưởng riêng của Chèo Quân đội.

2.2.3. Về chủ đề tư tưởng

Trong các tác phẩm của Nhà hát Chèo Quân đội tập trung vào việc khắc họa và tôn vinh hình tượng người lính trong mọi hoàn cảnh lịch sử, từ thời phong kiến, kháng chiến đến thời bình, với những phẩm chất cao đẹp như trung thành, dũng cảm, nhân ái và trách nhiệm với Tổ quốc. Các vở diễn vừa tái hiện tinh thần đấu tranh giải

phóng dân tộc, tố cáo chế độ phong kiến, thực dân, đế quốc, khơi dậy lòng yêu nước và chủ nghĩa anh hùng, vừa mở rộng sang những vấn đề của thời bình như xây dựng và bảo vệ Tổ quốc, chống suy thoái đạo đức, tham nhũng, đề cao đại đoàn kết dân tộc, tôn sư trọng đạo và bảo vệ chủ quyền biển đảo. Đồng thời, thông qua việc tái hiện đời sống, đạo lý, phong tục và tín ngưỡng truyền thống, Nhà hát Chèo Quân đội khẳng định vai trò của văn hóa như một nền tảng tinh thần bền vững, góp phần bảo tồn, phát huy bản sắc dân tộc và củng cố niềm tin, ý chí tự cường trong xây dựng và bảo vệ đất nước.

2.3. Nhận diện đặc điểm nghệ thuật chèo của Nhà hát Chèo Quân đội trên phương diện hình thức

2.3.1. Kết cấu

Các vở diễn của Nhà hát Chèo Quân đội giữ mô hình kết cấu tự sự ước lệ của chèo cổ, đồng thời kết hợp phương pháp dàn dựng hiện đại, chú trọng tính kịch và tính biểu cảm. Kết cấu thường gồm ba phần: mở đầu (dẫn nhập, giới thiệu bối cảnh), phần giữa (phát triển xung đột) và phần kết (giải quyết – khẳng định tư tưởng). Nhà hát đã phát triển thi pháp chèo theo hướng “mở”, cho phép sự linh hoạt trong không gian – thời gian, xen kẽ các lớp trò ngắn, tạo nhịp điệu biểu diễn nhanh, phù hợp với khán giả hiện đại.

2.3.2. Thể tài

Sân khấu Chèo Quân đội chủ yếu tập trung vào thể tài chính kịch với hai dạng thức tiêu biểu là chính kịch anh hùng ca và chính kịch tâm lý – xã hội, phù hợp với hệ thống vở diễn đề tài người lính giữ vị trí trung tâm. Trong đó, chính kịch anh hùng ca giữ vai trò nổi trội khi khắc họa hình tượng người anh hùng trong hoàn cảnh chiến tranh, làm nổi bật tinh thần yêu nước, ý chí chiến đấu, sự hi sinh cao cả và bản lĩnh vượt lên lợi ích cá nhân vì Tổ quốc; các vở diễn thường có kết cấu chặt chẽ, giàu tính sử thi, xung đột rõ nét giữa chính nghĩa và phi nghĩa, đồng thời kết hợp ngôn ngữ chèo truyền thống với thủ pháp dàn dựng hiện đại để tăng sức biểu đạt và tác động giáo dục. Bên cạnh đó, chính kịch tâm lý – xã hội hướng vào khai thác chiều sâu nội tâm, phản

ánh những mâu thuẫn, giằng xé và tổn thương của người lính trong và sau chiến tranh, đặt ra các vấn đề về đạo đức, trách nhiệm và công lý trong đời sống hiện đại. Sự kết hợp giữa hai dạng thức này không chỉ làm phong phú diện mạo nghệ thuật của Chèo Quân đội, mà còn khẳng định vai trò của sân khấu như một phương tiện giáo dục tư tưởng, bồi đắp giá trị nhân văn và củng cố niềm tin, bản lĩnh cho quân đội và công chúng đương đại.

2.3.3. Nghệ thuật biểu diễn

Trong sân khấu Chèo Quân đội, nghệ thuật biểu diễn không chỉ nhằm mục đích tái hiện lại những sự kiện lịch sử hoặc các câu chuyện về người lính, mà còn tập trung vào việc khắc họa một cách chân thực, sống động hình tượng người chiến sĩ trên sân khấu. Bên cạnh đó, một trong những đặc điểm nổi bật của Chèo Quân đội chính là sự đi sâu vào thế giới nội tâm của nhân vật, tạo nên những vở diễn giàu cảm xúc, giúp khán giả cảm nhận được tinh thần kiên cường của người lính, thấu hiểu những trăn trở, giằng xé của họ trong nhiều bối cảnh lịch sử khác nhau.

2.3.4. Nghệ thuật dàn dựng

Nghệ thuật dàn dựng sân khấu trong Chèo Quân đội là sự kết hợp nhuần nhuyễn giữa hai phong cách tả chân và tả ý, giúp tái hiện chân thực hình tượng người lính trong bối cảnh lịch sử, chiến tranh và đời sống hậu chiến, đồng thời nghệ thuật dàn dựng hoành tráng, bề thế, đậm chất sử thi, tái hiện không khí, tiết tấu sôi động, mạnh mẽ. Việc kết hợp này không chỉ giúp nâng cao tính nghệ thuật của vở diễn, mà còn đảm bảo tính biểu đạt cao, phù hợp với đặc trưng của chèo truyền thống nhưng vẫn có những cái tiến hiện đại để tiếp cận khán giả đương đại vốn chủ yếu đều là lính trẻ trong quân đội.

Tiểu kết

Có ba yếu tố tác động đến đặc điểm nghệ thuật của Nhà hát Chèo Quân đội: yêu cầu phục vụ chính trị trong Quân đội, yêu cầu nâng cao đời sống tinh thần của người lính và yêu cầu bảo tồn, phát huy giá trị nghệ thuật Chèo trong Quân đội của Nhà hát Chèo Quân

đội. Đặc điểm nghệ thuật Chèo Quân đội, trên phương diện nội dung, đề tài người lính chiếm vị trí trung tâm, được thể hiện qua nhiều giai đoạn lịch sử, phản ánh tinh thần yêu nước, chủ nghĩa anh hùng cách mạng và ý chí xây dựng – bảo vệ Tổ quốc. Hình tượng người lính được khắc họa chân thực, giàu tính nhân văn và trở thành biểu trưng cho tinh thần Việt Nam. Về hình thức, Nhà hát kết hợp linh hoạt giữa cấu trúc chèo truyền thống và mô hình kịch hiện đại, sử dụng hiệu quả thủ pháp ước lệ, biểu tượng và các yếu tố sân khấu lớn. Nghệ thuật biểu diễn khai thác sâu nội tâm nhân vật, trong khi nghệ thuật dàn dựng chú trọng sự hòa quyện giữa tả chân và tả ý, nhiều cảnh hoành tráng, bề thế, đậm chất sử thi, tái hiện không khí, tiết tấu sôi động, mạnh mẽ, tạo nên hiệu quả thẩm mỹ và tư tưởng mạnh mẽ.

Chương 3

NHỮNG ĐÓNG GÓP NGHỆ THUẬT CỦA NHÀ HÁT CHÈO QUÂN ĐỘI VÀ VẤN ĐỀ GIỮ GÌN, PHÁT HUY TRONG BỐI CẢNH ĐƯƠNG ĐẠI

3.1. Những tương đồng và khác biệt về đặc điểm nghệ thuật giữa Nhà hát Chèo Quân đội và các đơn vị chèo dân sự

3.1.1. Những tương đồng

Đề tài	Phong phú, đa dạng.
Hình tượng nhân vật	Mở rộng về đối tượng phản ánh, được cá thể hóa với số phận, tính cách và lai lịch rõ ràng, đối diện với những giằng xé nội tâm sâu sắc.
Chủ đề tư tưởng	Hướng đến tính nhân văn.
Kết cấu	Đa dạng về kết cấu.
Thể tài	Đa dạng về thể tài, chủ yếu là chính kịch tâm lý xã hội.
Nghệ thuật biểu diễn	Kết hợp yếu tố tự sự, trữ tình trong chèo truyền thống với nghệ thuật biểu diễn hiện thực tâm lý theo Hệ thống Stanislavski.
Nghệ thuật dàn dựng	Theo lối tả chân hoặc tả ý hoặc cả hai.

3.1.2. Những khác biệt

Điểm so sánh	Nhà hát Chèo Quân đội	Các đơn vị nghệ thuật Chèo dân sự
Đề tài	Đề tài người lính phần lớn	Đề tài dân sự phần lớn
Hình tượng nhân vật	Hình tượng nhân vật trung tâm là người lính được khắc hoạ sinh động, chân thực, vừa là anh hùng trong chiến đấu, vừa giản dị ở đời thường, mang đặc điểm của hình tượng nghệ thuật hiện thực XHCN.	Hình tượng nhân vật trung tâm là những con người ở mọi tầng lớp xã hội khác nhau.
Chủ đề tư tưởng	Nhất quán ca ngợi người lính trong mọi hoàn cảnh; thể hiện tính chính trị, tính chiến đấu, tính nhân văn của Quân đội nhân dân Việt Nam	Ca ngợi cái tốt, cái thiện, cái chính nghĩa. Các vở đề tài người lính có cả ca ngợi lẫn phê phán.
Kết cấu	Chủ yếu kết cấu kiểu Aristotle; hoặc kết hợp kết cấu tự sự của chèo truyền thống với kết cấu kiểu Aristotle để phù hợp với môi trường quân đội	Đa dạng về kết cấu hơn
Thể tài	Tập trung vào thể tài chính kịch anh hùng ca và chính kịch tâm lý xã hội	Đa dạng thể tài khác nhau, đa số là chính kịch tâm lý xã hội
Nghệ thuật biểu diễn	Người lính diễn về người lính nên độ chân thực và chuẩn mực cao về tác phong, kỉ luật, điều lệnh quân đội.	Xây dựng nhân vật người lính thiếu khí chất quân nhân, động tác điều lệnh không đạt đến độ chuẩn mực,

		chân thực cao
Nghệ thuật dàn dựng	- Chủ yếu kết hợp tả ý và tả chân để tái hiện chân thực hình tượng người lính trong mọi hoàn cảnh. - Dàn dựng nhiều cảnh quy mô hoành tráng, đậm chất sử thi, tiết tấu, không khí sôi động, mạnh mẽ, kịch tính, đậm tính chiến đấu.	- Nhiều cách dàn dựng khác nhau. - Hiếm có cảnh dàn dựng quy mô, hoành tráng.

3.1. Những đóng góp nghệ thuật của Nhà hát Chèo Quân đội

3.1.1. Kế thừa giá trị nghệ thuật chèo truyền thống

Nhà hát Chèo Quân đội đã kế thừa và phát huy các giá trị nghệ thuật chèo truyền thống một cách sáng tạo trong bối cảnh hiện đại, thể hiện ở việc bảo lưu hệ thống làn điệu cổ, thủ pháp ước lệ, cấu trúc tự sự – trữ tình và hệ thống nhân vật kiểu mẫu đặc trưng của chèo. Trên phương diện âm nhạc, Nhà hát duy trì các làn điệu truyền thống nhưng linh hoạt biến hóa về tiết tấu, phối khí và không gian biểu diễn để phù hợp với đề tài lịch sử, cách mạng và tâm lý xã hội đương đại, qua đó mở rộng biên độ cảm xúc mà vẫn giữ hồn cốt dân gian. Về nghệ thuật biểu hiện, các nguyên tắc ước lệ, cách điệu, sử dụng đạo cụ và hình thể mang tính biểu trưng tiếp tục được vận dụng linh hoạt, tạo không gian gợi mở, giàu tính khái quát. Đồng thời, hệ thống nhân vật chèo cổ như kép chính, đào thương, đào lệch, lão, hề... được kế thừa và phát triển phù hợp với bối cảnh cách mạng, giúp nhân vật vừa mang dáng dấp truyền thống vừa phản ánh hiện thực mới. Bên cạnh việc bảo tồn, Nhà hát còn mạnh dạn đổi mới trong dàn dựng, kết hợp kỹ thuật sân khấu hiện đại với ngôn ngữ chèo truyền thống, tạo nên diện mạo chèo quân đội vừa giữ gìn bản sắc, vừa thích ứng với thẩm mỹ đương đại, khẳng định sức sống bền vững của nghệ thuật chèo trong đời sống văn hóa hiện nay.

3.1.2. Phát triển nghệ thuật chèo cách mạng

Nhà hát Chèo Quân đội đã có những đóng góp quan trọng trong việc phát triển chèo cách mạng – một hướng sáng tạo gắn với nhiệm vụ chính trị và yêu cầu phản ánh hiện thực hiện đại. Trên phương diện đề tài, các vở diễn tập trung tái hiện những trang sử đấu tranh của dân tộc, khắc họa hình tượng người lính, người mẹ, người phụ nữ hậu phương và tinh thần đoàn kết quân – dân, qua đó ngợi ca chủ nghĩa anh hùng cách mạng và lý tưởng yêu nước. Về hình thức biểu hiện, chèo cách mạng không sao chép nguyên mẫu chèo cổ mà có sự cải tiến linh hoạt, kết hợp làn điệu truyền thống với âm hưởng hào hùng, mở rộng động tác múa, tăng cường tính sử thi và quy mô dàn dựng, đồng thời vẫn giữ chất trữ tình và yếu tố hài hước đặc trưng của chèo. Nhờ đó, chèo cách mạng vừa bảo tồn bản sắc dân tộc, vừa phản ánh sinh động đời sống cách mạng, trở thành phương tiện nghệ thuật hiệu quả trong giáo dục truyền thống và tuyên truyền lý tưởng cách mạng trong thời đại mới.

3.1.3. Hiện đại hóa nghệ thuật chèo đương đại

Sự đổi mới thể hiện ở việc ứng dụng công nghệ âm thanh, ánh sáng, kỹ thuật sân khấu hiện đại; kết hợp nhạc nền, hiệu ứng thị giác và thiết kế mỹ thuật mới để tăng tính sử thi và sức hấp dẫn. Đồng thời, Nhà hát cải tiến tiết tấu, rút gọn lớp trò, tăng cường tính hành động và chiều sâu tâm lý nhân vật, giúp mạch kịch linh hoạt, phù hợp với nhịp sống đương đại. Điều này tạo nên diện mạo chèo quân đội vừa mới mẻ, sinh động, vừa bảo tồn cốt cách dân gian, khẳng định sức sống bền vững của nghệ thuật chèo trong đời sống hiện nay.

3.1.4. Tạo dựng nên “chiều chèo” riêng – “chiều chèo” Quân đội

Nhà hát Chèo Quân đội đã đưa nghệ thuật Chèo chủ yếu phục vụ nhiệm vụ chính trị – quân đội, tạo nên một dòng chèo mang đậm hơi thở của chiến sĩ, trong khi các đơn vị chèo dân sự thiên về nhiệm vụ bảo tồn và phát huy giá trị nghệ thuật Chèo truyền thống.

3.2. Những yếu tố tác động đến việc giữ gìn, phát huy đặc điểm nghệ thuật chèo của Nhà hát Chèo Quân đội

3.2.1. Đường lối của Đảng, chính sách của Nhà nước và Quân đội

Nghệ thuật Chèo của Nhà hát Chèo Quân đội không chỉ là một loại hình nghệ thuật truyền thống, mà còn là công cụ quan trọng trong công tác tuyên truyền chính trị, giáo dục tư tưởng và nâng cao đời sống tinh thần của quân nhân. Chính vì vậy, đường lối của Đảng, chính sách của Nhà nước và Quân đội đóng vai trò quan trọng trong việc duy trì và phát huy đặc điểm nghệ thuật Chèo của Nhà hát Chèo Quân đội trong bối cảnh hiện nay. Những chủ trương, định hướng của Đảng, Nhà nước và Quân đội tạo ra điều kiện thuận lợi để Chèo Quân đội có thể tiếp tục phát huy vai trò của mình trong hệ thống văn hóa nghệ thuật quân đội.

3.2.2. Toàn cầu hóa và hội nhập quốc tế

Toàn cầu hóa và hội nhập quốc tế vừa mở ra cơ hội tiếp thu kỹ thuật dàn dựng hiện đại, mở rộng không gian biểu diễn và quảng bá nghệ thuật ra quốc tế, nhưng đồng thời cũng tạo áp lực cạnh tranh khi thị hiếu khán giả, đặc biệt là chiến sĩ trẻ, chịu ảnh hưởng mạnh từ các loại hình giải trí hiện đại và truyền thông số.

3.2.3. Sự phát triển khoa học và công nghệ

Sự phát triển của khoa học và công nghệ đã tạo điều kiện cho Nhà hát Chèo Quân đội nâng cao chất lượng biểu diễn và mở rộng phạm vi tiếp cận công chúng. Tuy nhiên, việc ứng dụng công nghệ cần có chọn lọc, bảo đảm yếu tố truyền thống vẫn giữ vai trò trung tâm trong bản sắc nghệ thuật chèo.

3.2.4. Sự thay đổi nhu cầu và thị hiếu thẩm mỹ của khán giả chiến sĩ

Trong bối cảnh toàn cầu hóa và hội nhập quốc tế, sự thay đổi thị hiếu và nhu cầu tiếp nhận nghệ thuật của khán giả đã trở thành một yếu tố có tác động mạnh mẽ đến sự phát triển của Nhà hát Chèo Quân đội. Điều này đặt ra yêu cầu cấp thiết cho nghệ thuật Chèo nói chung và Chèo Quân đội nói riêng: vừa phải bảo tồn bản sắc truyền thống, vừa phải thích nghi với thị hiếu và kỳ vọng mới của khán giả.

3.2.5. Sự thiếu hụt đội ngũ sáng tạo trong ngành chèo

Sự thiếu hụt đội ngũ sáng tạo, bao gồm tác giả kịch bản, đạo

diễn, nhạc sĩ và diễn viên trẻ, là một thách thức lớn đối với sự phát triển bền vững của Chèo Quân đội. Nguyên nhân xuất phát từ hạn chế trong đào tạo, chính sách đãi ngộ và xu hướng giới trẻ lựa chọn các lĩnh vực nghệ thuật hiện đại. Tình trạng khan hiếm nhân lực sáng tạo khiến nội dung thiếu đổi mới và khó tiếp cận khán giả trẻ.

3.3. Vấn đề giữ gìn, phát huy đặc điểm nghệ thuật chèo của Nhà hát Chèo Quân đội trong bối cảnh đương đại

3.3.1. Vấn đề tư tưởng chính trị và nhận thức của chiến sĩ – nghệ sĩ

Trong bối cảnh xã hội hiện đại với nhiều biến động về tư tưởng, kinh tế và văn hóa, việc giữ vững tư tưởng chính trị trong đội ngũ nghệ sĩ - chiến sĩ Nhà hát Chèo Quân đội không chỉ là một nhiệm vụ quan trọng, mà còn là yếu tố quyết định sự tồn tại và phát triển của “chiều chèo” Quân đội. Tư tưởng chính trị và nhận thức của các chiến sĩ – nghệ sĩ Nhà hát Chèo Quân đội, biểu hiện thông qua sáng tạo nghệ thuật, sẽ nâng cao hiệu quả giáo dục công chúng khi biên chương trình, tiết mục, vở diễn chèo trở thành phương tiện truyền tải lịch sử, giá trị đạo đức và những giá trị cốt lõi của Quân đội Nhân dân Việt Nam, bảo vệ bản sắc văn hóa dân tộc trước những tác động mạnh mẽ của quá trình toàn cầu hóa và hội nhập quốc tế.

3.3.2. Vấn đề nguồn nhân lực

Một trong những vấn đề nổi bật hiện nay là sự thiếu hụt lực lượng kế cận trẻ tài năng. Nhà hát Chèo Quân đội hiện có đội ngũ nghệ sĩ giàu kinh nghiệm và vị thế vững trong đời sống văn hóa quân đội, nhưng đang đối mặt với thách thức về cơ cấu tuổi. Một vấn đề nữa là còn thiếu hụt nghiêm trọng kỹ năng chuyển đổi số, khiến việc quảng bá, quản lý và tiếp cận khán giả trẻ - chiến sĩ gặp nhiều hạn chế. Ngoài ra, nhân lực của Nhà hát Chèo Quân đội cũng chịu không ít áp lực lớn phải đổi mới cả về đề tài lẫn hình thức biểu diễn để thu hút khán giả chiến sĩ trẻ hiện nay. Trước những khó khăn trên, Nhà hát đã thường xuyên tổ chức tập huấn, bồi dưỡng nghiệp vụ chuyên môn cho các nghệ sĩ. Việc xây dựng đội ngũ chuyên môn vững vàng không chỉ tập trung vào lực lượng diễn viên và nhạc công, mà còn

phải coi trọng các khâu biên kịch, đạo diễn, biên đạo múa, thiết kế mỹ thuật sân khấu, âm thanh, ánh sáng.

3.3.3. Vấn đề đổi mới và nâng cao chất lượng sáng tạo nghệ thuật

Trong thời đại mới, khi thị hiếu nghệ thuật ngày càng đa dạng và yêu cầu của khán giả không ngừng thay đổi, việc đổi mới và nâng cao chất lượng sáng tạo nghệ thuật đóng quan trọng đối với Nhà hát Chèo Quân đội. Đổi mới, nâng cao chất lượng không chỉ giúp giữ chân khán giả truyền thống, mà còn thu hút thêm các thế hệ khán giả trẻ, đảm bảo Chèo Quân đội không bị lạc hậu, tiếp tục phát triển trong môi trường văn hóa hiện đại. Sự đổi mới ở cả nội dung và hình thức, nhưng không dễ dàng vì còn nhiều rào cản: nhiệm vụ chính trị của Quân đội, nguồn nhân lực, tài chính, tiếp nhận của khán giả.

3.3.4. Tiếp thu tinh hoa văn hóa thế giới trên nền tảng văn hóa dân tộc

Trong bối cảnh hội nhập quốc tế ngày càng sâu rộng, việc tiếp thu tinh hoa văn hóa thế giới để làm giàu và phát triển nghệ thuật truyền thống là xu hướng tất yếu. Đối với Chèo Quân đội, quá trình này không chỉ giúp đổi mới, nâng cao chất lượng nghệ thuật mà còn tạo ra những cơ hội để quảng bá giá trị văn hóa Việt Nam ra thế giới. Tuy nhiên, vấn đề đặt ra là làm thế nào để tiếp nhận những yếu tố hiện đại mà vẫn giữ được bản sắc văn hóa dân tộc? Chèo Quân đội tiếp thu tinh hoa văn hóa thế giới một cách phù hợp cần theo nguyên tắc chọn lọc, chuyển hóa và bản địa hóa và đòi hỏi một đội ngũ sáng tạo đa năng, vững chuyên môn, cập nhật xu hướng nghệ thuật thế giới.

3.3.5. Vấn đề ứng dụng công nghệ hiện đại

Trong bối cảnh công nghệ ngày càng phát triển mạnh mẽ, việc ứng dụng công nghệ vào nghệ thuật biểu diễn không chỉ là một xu hướng, mà còn là một yêu cầu tất yếu để nâng cao chất lượng nghệ thuật và thu hút khán giả. Đối với Nhà hát Chèo Quân đội, đầu tư công nghệ biểu diễn có thể tạo ra sự thay đổi tích cực, giúp nâng cao trải nghiệm thị giác, thính giác cho người xem và tăng cường khả năng truyền tải nội dung nghệ thuật sinh động, sâu sắc hơn.

Tiểu kết

Hiện nay, việc giữ gìn, phát huy giá trị nghệ thuật của “chiều Chèo Quân đội” chịu không ít tác động từ đường lối của Đảng, chính sách của Nhà nước và Quân đội; từ bối cảnh toàn cầu hoá và hội nhập quốc tế; từ sự phát triển khoa học và công nghệ đi cùng với những thay đổi nhu cầu, thị hiếu của khán giả chiến sĩ cũng như khó khăn từ nguồn nhân lực của ngành chèo.

Thực tiễn trên đã đặt ra những vấn đề quan trọng đối với Nhà hát Chèo Quân đội khi muốn gìn giữ, phát huy “bản sắc” Chèo Quân đội: giữ vững tư tưởng chính trị, nguồn nhân lực, đổi mới và nâng cao chất lượng nghệ thuật, tiếp thu tinh hoa văn hoá thế giới và ứng dụng công nghệ hiện đại. Những vấn đề này không dễ giải quyết, cần có định hướng, chiến lược phát triển phù hợp với tình hình mới.

KẾT LUẬN

1. Nhà hát Chèo Quân đội là đơn vị nghệ thuật Chèo duy nhất của cả nước trực thuộc Quân đội nhân dân, được ra đời nhằm đáp ứng yêu cầu nhiệm vụ phục vụ đời sống tinh thần cho bộ đội. Ngay từ ngày đầu mới thành lập cho đến nay, nơi nào có bộ đội là có dấu chân các diễn viên Chèo Quân đội. Trong mọi hoàn cảnh, Nhà hát Chèo Quân đội vẫn vững vàng định hướng kế thừa và phát triển nghệ thuật Chèo truyền thống để xây dựng các vở diễn phục vụ Quân đội. Hàng loạt vở diễn ca ngợi chủ nghĩa anh hùng cách mạng, ca ngợi tư tưởng yêu nước, sống có nghĩa, có tình, phê phán cái xấu, cái ác được dàn dựng mang đậm dấu ấn riêng của Nhà hát Chèo Quân đội.

2. Có ba yếu tố tác động để đặc điểm nghệ thuật của Nhà hát Chèo Quân đội, đó là: yêu cầu phục vụ chính trị trong Quân đội của Nhà hát Chèo Quân đội; yêu cầu nâng cao đời sống tinh thần cho người lính; và yêu cầu bảo tồn, phát huy giá trị văn hóa dân tộc nói chung và nghệ thuật Chèo truyền thống nói riêng.

3. Đặc điểm nghệ thuật Chèo của Nhà hát Chèo Quân đội trên phương diện nội dung thể hiện ở đề tài, hình tượng nhân vật và chủ đề tư tưởng. Về đề tài, các vở diễn của Nhà hát Chèo Quân đội chủ yếu đi và 4

nhóm chính: nhóm đề tài người lính thời phong kiến, nhóm đề tài người lính trong chiến tranh cách mạng, nhóm đề tài người lính hậu chiến và nhóm đề tài người lính trong thời kỳ đổi mới. Về hình tượng nhân vật, các vở diễn chủ yếu xây dựng hình tượng nhân vật người lính với đặc điểm: Chân thực, giản dị, đời thường; thấm đượm tâm hồn và tính cách dân tộc; tinh thần đồng đội cao đẹp; đối mặt với nhiều gian khổ, hi sinh; phẩm chất anh hùng; tinh thần lạc quan cách mạng; hòa trộn giữa tính chính trị, tính chiến đấu và tính nhân văn. Về chủ đề tư tưởng, các vở diễn của Nhà hát Chèo Quân đội chủ yếu ca ngợi người lính trong mọi hoàn cảnh; đấu tranh giải phóng miền Nam, thống nhất đất nước; xây dựng và bảo vệ Tổ quốc; bảo vệ, phát huy những giá trị văn hóa tốt đẹp của dân tộc và quân đội.

4. Đặc điểm nghệ thuật Chèo của Nhà hát Chèo Quân đội trên phương diện nội dung thể hiện ở kết cấu, thể tài, nghệ thuật biểu diễn và nghệ thuật dàn dựng. Về kết cấu, các vở diễn của Nhà hát Chèo Quân đội vẫn giữ nguyên tinh thần của kết cấu tự sự trong chèo truyền thống nhưng có những cải biên đáng kể để phù hợp với nội dung và đối tượng khán giả của mình. Về thể tài, các vở diễn của Nhà hát Chèo Quân đội chủ yếu đi vào thể tài chính kịch anh hùng ca và thể tài chính kịch tâm lý xã hội. Về nghệ thuật biểu diễn, các nghệ sĩ Nhà hát Chèo Quân đội chủ yếu khai thác lối diễn chân thực, sống động về người lính và đi vào chiều sâu tâm lý nhân vật người lính. Về nghệ thuật dàn dựng sân khấu trong Chèo Quân đội là sự kết hợp nhuần nhuyễn giữa hai phong cách tả chân và tả ý, trang trí hoành tráng, bề thế và không khí, tiết tấu sôi động, mạnh mẽ giúp tái hiện chân thực hình tượng người lính.

5. Nhà hát Chèo Quân đội đã có những đóng góp quan trọng trong việc bảo tồn và phát huy giá trị nghệ thuật Chèo trong bối cảnh đương đại. Đơn vị không chỉ kế thừa các giá trị truyền thống về làn điệu, cấu trúc trò diễn, tính ước lệ, mà còn sáng tạo, góp phần thúc đẩy sự phát triển của chèo cách mạng khi đưa vào nhiều đề tài cách mạng, làm phong phú nội dung và tăng tính thời sự. Đồng thời, Nhà hát còn mạnh dạn hiện đại hóa chèo thông qua đổi mới hình thức dàn dựng, ứng dụng công nghệ, tạo sức hấp dẫn đối với khán giả nhưng

vẫn giữ bản sắc. Với tư cách là đơn vị nghệ thuật Chèo của Quân đội Nhân dân Việt Nam, những sáng tạo về nội dung, hình thức đi cùng với đội ngũ chiến sĩ – nghệ sĩ, Nhà hát Chèo Quân đội đã tạo dựng cho mình một “chiều chèo” riêng – “chiều chèo” chiến sĩ. Với những nỗ lực này, Nhà hát Chèo Quân đội không chỉ giữ vững vai trò tiên phong trong sáng tạo nghệ thuật, mà còn góp phần khẳng định sức sống của chèo trong đời sống đương đại.

6. Việc giữ gìn và phát huy đặc điểm nghệ thuật của Nhà hát Chèo Quân đội chịu sự tác động của nhiều yếu tố cả khách quan lẫn chủ quan. Về khách quan, đường lối văn hóa và chính sách phát triển nghệ thuật của Đảng và Nhà nước định hướng rõ nhiệm vụ bảo tồn bản sắc dân tộc, song bối cảnh kinh tế thị trường, xu thế toàn cầu hóa đã làm thay đổi thị hiếu khán giả, đặt ra yêu cầu chèo phải thích ứng linh hoạt. Sự phát triển mạnh mẽ của công nghệ truyền thông và các loại hình giải trí hiện đại cũng tạo sức ép, buộc Chèo phải đổi mới hình thức biểu đạt để thu hút công chúng. Về chủ quan, đội ngũ nghệ sĩ, đạo diễn và cán bộ quản lý của Nhà hát là nhân tố quyết định chất lượng sáng tạo, bởi năng lực chuyên môn, khả năng đổi mới cùng ý thức bảo tồn truyền thống ảnh hưởng trực tiếp đến việc duy trì bản sắc chèo. Bên cạnh đó, nguồn lực tài chính, cơ sở vật chất và chế độ đãi ngộ cũng đóng vai trò quan trọng, chi phối khả năng đầu tư cho những tác phẩm quy mô, chất lượng cao.

7. Trong bối cảnh cơ chế thị trường và hội nhập quốc tế hiện nay, để tiếp tục giữ gìn, phát huy đặc điểm nghệ thuật Chèo của Nhà hát Chèo Quân đội, đòi hỏi đội ngũ nghệ sĩ - chiến sĩ Nhà hát Chèo Quân đội phải luôn giữ vững tư tưởng chính trị của “người lính chèo”; tăng cường giáo dục nhận thức và xây dựng đội ngũ chuyên môn vững vàng; không ngừng đổi mới và nâng cao chất lượng sáng tạo nghệ thuật; không ngừng tiếp thu tinh hoa văn hóa thế giới trên nền tảng văn hóa dân tộc và đầu tư công nghệ biểu diễn nâng cao hiệu quả nghệ thuật, phục vụ Quân đội nhân dân Việt Nam./.

DANH MỤC CÁC CÔNG TRÌNH KHOA HỌC CỦA TÁC GIẢ ĐÃ CÔNG BỐ LIÊN QUAN ĐẾN ĐỀ TÀI LUẬN ÁN

1. Vũ Tự Long (2024), “Đổi mới và nâng cao chất lượng sáng tạo nghệ thuật trong sân khấu Chèo Quân đội”, Kỷ yếu Hội thảo khoa học Quốc gia *Di sản nghệ thuật Việt Nam - Bảo tồn và phát huy*, Nxb Đà Nẵng, Đà Nẵng, tr.371-378.

2. Vũ Tự Long (2024), “Conservation solutions and promotion of Cheo cultural and artistic values in extracurricular activities at elementary schools” (Giải pháp bảo tồn và phát huy giá trị văn hóa nghệ thuật chèo trong các hoạt động ngoại khóa tại trường tiểu học), Hội thảo khoa học Quốc tế *Giáo dục tiểu học trong xu thế hội nhập - Primary education in the integration trends*, Nxb Đại học Quốc gia Hà Nội, Hà Nội, tr.157-162.

3. Vũ Tự Long (2025), “Giao thoa văn hóa và sự đổi mới trong sân khấu chèo cách mạng”, Tạp chí *Lý luận phê bình Văn học-Nghệ thuật*, số 3, tr.92-103.

4. Vũ Tự Long (2025), “Hoạt động nghệ thuật chèo truyền thống về đề tài lực lượng vũ trang, chiến tranh cách mạng của Nhà hát Chèo Quân đội giá trị định hướng tư tưởng cho bộ đội thời kỳ mới”, Kỷ yếu Hội thảo khoa học *50 năm văn học, nghệ thuật về đề tài lực lượng vũ trang, chiến tranh cách mạng sau ngày đất nước thống nhất (30.4.1975 - 30.4.2025) - Thành tựu, những vấn đề đặt ra và định hướng phát triển*, Nxb Quân đội nhân dân, Hà Nội, tr.358-374.

5. Vũ Tự Long (2025), “Mối quan hệ và thách thức của nghệ thuật chèo quân đội trong xã hội đương đại”, Tạp chí *Văn hóa Nghệ thuật*, số 602, tr.118-122.